

Malin Arvidson, Stig Linde & Roberto Scaramuzzino

Anpassning eller autonomi

–utvärderingspraktik inom civilsamhällets organisationer

Adaptation or autonomy – evaluation practice in civil society organizations

International studies on civil society organizations (CSOs) highlight how the relation of CSOs to the public sector is central to the characteristics of organizational change. This article contributes to this line of research in two ways. Firstly it explores how Swedish CSOs, involved with social services, are affected by proximity to and dependence on the public sector for their strategies of organizational evaluation. Based on a survey, we investigate whether the evaluation practices of organizations can be understood as the result of institutional pressure defined by a dominating public sector. The focus on evaluation practices is occasioned by assumptions that evaluation principles based on public institutional logic, i.e. cost-effectiveness, evidence-based practice and competition, may threaten the integrity of organizations; by adapting evaluation standards defined by the public sector, particular characteristics and the independence of CSOs are put at risk. Secondly, the study contributes to scholarly debates concerning theoretical assumptions that resource dependence, contract-based and legislation-based coercive relations affect the evaluation strategies employed by CSOs. The analysis confirms the assumption that producing services in policy areas with legislation affects evaluation practice, but rejects assumptions that suggest similar influence based on resource dependence (except for regional funding) and contractual-based relations. The results lead us to examine how relations between CSOs and the public sector are ideally understood as encompassing both instrumental and intrinsic values. This knowledge is valuable for our understanding of the Swedish context. The fact that some of the study's assumptions are not supported can be interpreted as an expression of a relationship between CSOs and the public sector that is characterized by mutual understanding, rather than power asymmetry that follows resource dependency and contractual relationships. The study also contributes to scholarly debates on the impact of institutional pressure on CSOs, as it encourages a more detailed picture of the dimensions of institutional pressure as including historical as well as legislative and time-based contractual relationships.

Malin Arvidson är docent i socialt arbete och universitetslektor vid Socialhögskolan i Lund.

Stig Linde är fil.dr i socialt arbete och universitetslektor vid Socialhögskolan i Lund.

Roberto Scaramuzzino är docent i socialt arbete och universitetslektor vid Socialhögskolan i Lund.

Kontakt: stig.linde@soch.lu.se

Inledning

Utvärdering och granskning uppfattas i dag som en naturlig del av en organisations aktiviteter. Utvecklingen mot den genomgripande utvärderingspraktiken beskrivs i termer som kvalitetsrörelser och utvärderingsböljor (Bejerot & Hasselbladh 2002; Vedung 2010) eller gransknings- och administrationssamhälle (Power 1997; Forsell & Ivarsson Westerberg 2014). Utvärdering och granskning har etablerats inom offentlig sektor av olika anledningar, bland annat för att säkra tillit, effektivitet och evidensbaserade interventioner. Under senare år har granskningskrav i form av transparens och kvalitetssäkring blivit en konsekvens av ökad privatisering och marknadifiering av välfärdsstaten, där utvärdering och andra sätt att granska kan beskrivas som *control by proxy*, ett sätt för stat och kommun att styra utförarorganisationer. Å ena sidan kan vi tänka att ökade krav på utvärdering och granskning av de organisationer som är involverade i välfärdsarbete är helt rimliga: det är viktigt att skattemedel används ändamålsenligt samt att service uppfyller kvalitetskrav. Å andra sidan nås vi allt mer av kunskap, både anekdotisk och forskningsbaserad, om granskningssamhällets baksidor i form av byråkratisering och målförskjutning.

I fokus för den här artikeln står civila samhällets organisationer (CSO), så kallade idéburna eller ideella organisationer. Studier visar att granskningssamhället har en märkbar inverkan på CSO som församlingar, fack- och intresseföreningar (Hvenmark 2013; Linde 2010). Internationell forskning kring utvärdering av CSO beskriver ofta hur krav på utvärdering och granskning ökar i takt med ökad närhet mellan CSO och offentlig sektor och i takt med att resurser i form av bidrag, sociala investeringar och offentliga kontrakt tydligare kopplas till förväntningar om att organisationer ska bidra enligt mål som är uppsatta av offentlig sektor (Arvidson & Lyon 2014; Nicholls 2009; Hall 2014). Den svenska kontexten följer i stora drag trenden mot ökad granskning av CSO som noteras i studier från USA, Storbritannien och andra europeiska länder. Forskningens intresse för i vilken omfattning CSO anammar den utvärderingstrend som präglar offentlig sektor kommer ur farhågor att utvärdering kan påverka CSO negativt, eftersom de kriterier som format många utvärderingar utgår från organisatoriska mål som skiljer sig från de idéburnas. Utvärderingskulturens baksidor kan tänkas vara särskilt kännbara för CSO, som strävar efter flexibilitet, brukarnära verksamhet och mjuka mål som inte lätt låter sig fångas inom former för utvärdering baserad på fastställda indikatorer för att mäta kvalitet och måluppfyllelse.

Syftet med studien är att ge en fördjupad analys av hur och under vilka omständigheter den institutionella miljön, i det här fallet offentlig sektor, styr den utvärderingspraktik CSO väljer att engagera sig i. Det, menar vi, är särskilt angeläget eftersom det skapas nya typer av relationer mellan CSO och offentlig sektor genom olika kontrakt och partnerskap där förväntningar på vad CSO ska erbjuda förändras. Det kan gälla äldreomsorg eller insatser för hemlösa, kvinnojourer, flyktingmottagande

under varierande former för samspelet med det offentliga (Arvidson & Linde 2017; Helmersson 2017; Narbutaitė Aflaki, Eriksson & Schneider 2017). Det blir då betydelsefullt att utforska vad som ligger till grund för styrande respektive autonomi i relationer mellan CSO och offentlig verksamhet: När och hur kan vi förvänta oss att dessa relationer påverkar organisationers möjlighet att självständigt formulera strategier kring sin verksamhet, och då särskilt utvärdering? CSO, antar vi, påverkas i olika grad av den institutionella miljön beroende på hur relationen till det offentliga utformats. Därför preciserar vi olika relationella förutsättningar genom att särskilja relationen som är baserad på bidragsberoende, den som utgår från särskilt bindande kontrakt och den som formas inom verksamhet präglad av lagstiftning. Studien utgår från ett organisationsteoretiskt antagande om den institutionella omgivningens tvingande makt (DiMaggio & Powell 1983). Samtidigt öppnar vi i analysen för organisationens aktörskap, vilket är en viktig kompletterande komponent i det teoretiska ramverk vi lutar oss mot. På så vis bidrar studien med nya empiriska insikter samt till kritiska teoretiska diskussioner om relationen institutionell miljö och organisation.

Artikelns empiriska fokus är CSO som är engagerade i vad vi benämner avancerad utvärderingspraktik. Studien utgår från en enkätundersökning som utforskar i vilken utsträckning CSO inom det sociala verksamhetsområdet utvärderar sin verksamhet. Artikeln formulerar fyra hypoteser kring drivkraften bakom att använda avancerad utvärdering. Hypoteserna utgår från tidigare forskning om CSO och bygger på antaganden om hur institutionellt tryck, som uppstår bland annat genom närhet och resursberoende, styr organisationers beteende och där organisationers utvärderingspraktik ses som ett uttryck för anpassning efter en dominerande institutionell miljö. Hypoteserna reflekterar också de specifika förutsättningar som finns i det svenska välfärdssystemet och som kan antas påverka CSO:s förhållningssätt till utvärdering.

Artikelns börjar med en redogörelse för den svenska kontexten som här definieras som den dominerande institutionella miljön. Därefter följer avsnitt om tidigare forskning kring CSO och utvärderingar samt en genomgång av de teoretiska perspektiv som ligger till grund för de hypoteser som studien bygger på. I metod- och resultatdelen beskrivs enkätens urvalsmodell, operationalisering av hypoteserna samt resultaten av våra statistiska analyser. Artikelns avslutas med en diskussion om tolkning av och implikationer för resultaten i syfte att förankra vår fördjupade förståelse i teori och forskning.

Institutionell miljö: den svenska kontexten

Kontinuerlig dokumentation, utvärdering och kvalitetskontroll i syfte att säkra rättssäkerhet och effektivitet har kommit att utgöra grundläggande principer för hur offentligt välfärdsarbete i Sverige organiseras. Kontrollverktygen gör sitt intåg i takt med en

ökad mängd välfärdsaktörer (Hartman 2011; Sallnäs & Wiklund 2018), och i samband med införandet av verksamhetsmodeller som bygger på målrationalitet och konkurrens (Blomqvist & Rothstein 2000; Sivesind 2013). Måluppföljning, revision och jämförelser präglar både gräsrotsarbete inom offentlig sektor och relationer mellan stat, kommuner och medborgare (Hall 2012; Lindgren, Ottosson & Salas 2012; Lindgren 2014). Socialt inriktade organisationer präglas dessutom av en utvärderingsdiskurs knuten till kraven på evidensbaserad praktik där kunskap hämtas ur långvarig erfarenhet och resultat från komplex utvärdering (Bergmark & Lundström 2006).

För CSO har förändringar av välfärdssystemet inneburit att relationer baserade på kontrakt och köp av tjänster blir vanligare, åtminstone för vissa grupper av organisationer. Förändringarna har beskrivits som ett omförhandlat samhällskontrakt (Wijkström 2012). Det svenska civila samhället sågs under 1900-talet vanligtvis som "föreningsliv" och "folkrorelser". En prostatlig inställning i den svenska frivilligsektorn samspelade med en understödande och inte sällan koopterande stat (Meeuwisse & Sunesson 1998). En gemensam förståelse av relationen som beskrivits vara präglad av närhet och också tillit har dock utmanats av de förändringar av det offentliga som brukar beskrivas som *new public management* (Johansson 2001; Sjöstrand 2018). En kartläggning av finansiella relationer mellan offentlig sektor och CSO i Sverige visar på en stadig ökning av köpta tjänster från kommuner av CSO (Arvidson, Johansson, Johansson & Nordfeldt 2018; Johansson, Arvidson & Johansson 2015). Även om många organisationer är beroende av verksamhets- eller organisationsbidrag, har köpta tjänster som helhet nu kommit att bli den största inkomstkällan (ibid.). En konsekvens av de här förändringarna är att relationen mellan offentlig sektor och CSO i högre grad har kommit att präglas av affärsmässiga principer där rationalisering och konkurrens utgör ledord (Amnå 2008; Danielsson, Zetterberg & Amnå 2009; Johansson 2005; Wijkström & Einarsson 2006). Utvärdering av verksamheten i syfte att återrapportera att åtagandet genomförts enligt planer, utgör en central del i denna relation. Till villkoren för CSO som utför socialtjänst eller hälso- och sjukvård finns krav på ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete (SOSF 2011:9). Med stöd av ledningssystemet ska vårdgivaren eller den som bedriver socialtjänst eller verksamhet enligt LSS planera, leda, kontrollera, följa upp, utvärdera och förbättra verksamheten. Ett uttryck för konkurrenssituationen är Socialstyrelsens årliga enkäter till äldreboenden och brukare av hemtjänst som redovisas på en webbplats (Äldreguiden) där olika utförares värden kan jämföras.

Den generella institutionella miljö som CSO på det sociala verksamhetsfältet berörs av rymmer en allmän ordning som bygger på återkoppling och kontroll, bland annat manifesterad i utvärderingar. Det finns även mer specifika krav på utvärdering som kommer ur förändringar som berör relationen offentlig-ideell sektor. I Sverige har ett ökat politiskt intresse för samordning mellan de här sekto-

rerna resulterat i partsgemensamma forum för dialog och samråd mellan regeringen och CSO samt gemensamma överenskommelser på nationell, regional och kommunal nivå (Johansson, Kassman & Scaramuzzino 2011; Prop. 2009/2010:55; Gavelin 2018). De är inte juridiskt bindande men redovisar parternas ambitioner. Exempelvis har det fastslagits att stöd och insatser som erbjuds av CSO ”ska följas upp och utvärderas för att kunna synliggöras, utvecklas och jämföras med andra aktörers” (Överenskommelsen, s. 15). Vad gäller redovisningen av de här kvaliteterna anges att CSO:s särskilda kvalitet ”bör beaktas” när man utvecklar metoder för att mäta och fördjupa kvalitet. Verksamhet som utförs på uppdrag av det offentliga ska, utöver att möta sådana kvalitetskrav som omfattar alla utförare, kunna redovisa den särart och kvalitet man därutöver arbetar med (Överenskommelsen, s. 15). Den ideella sektorn åtog sig i Överenskommelsen att utveckla metoder för att mäta kvalitet och resultat som återspeglar de idéburna organisationernas roll, särart och mervärde (Överenskommelsen, bilaga 1:2, s. 25). Riktigt hur det tar sig form, eller vem som är ansvarig för en sådan utveckling, är inte klart, men vi kan läsa dokumentet som en tydlig uppmuntran att enskilda organisationer liksom sektorn i stort bör utveckla sin utvärderingskompetens i syfte att redovisa kvalitet och särart.

Tidigare forskning

Med uttrycket ”We do good things, don’t we?” illustrerar Nicholls (2009) det nyvakna utgångsläget som många verksamheter inom det civila samhället befinner sig i när de ställs inför begäran att redogöra för prestationer. Frågan följs ofta av ytterligare frågor som ”How good are we at doing good?” (Paton 2003), vilket tydliggör det komplicerade i att både definiera vad som ska mätas (*doing good*) och att hitta trovärdiga och genomförbara sätt att faktiskt mäta detta. Dessa retoriska frågor är indikativa för de utmaningar relaterade till kapacitet och kunskap om utvärdering som CSO ställs inför. Organisationer ställs också inför utmaningar som kommer ur relationers inneboende maktaspekter (Arvidson 2009). Den rad av intressenter som CSO ofta omges av kan utöva makt genom att kräva bevis för prestation och yrka på att särskilda utvärderingsmodeller används (Ebrahim 2003). Forskning om kvalitetskontroll och utvärdering av CSO betonar ofta hur de kontrollerande instrumenten skapar motstånd och ambivalens eftersom de ställer krav på förändrade förhållningsätt i hur verksamheten bedrivs och uppskattas (Christensen & Ebrahim 2006; Townley 2002; Turco 2012). Paton, Foot & Payne (2000) beskriver hur CSO trots intresse för att kvalitetssäkra ändå tvekar att införa kvalitetsbegrepp eftersom det uppfattas som präglad av en produktionslogik. Liknande tvekan upplevs när kvalitet inom andlig vård ska mätas i siffror (Lyndes et al. 2008). Ambivalensen har sitt ursprung i att utvärderingsinstrument prioriterar förbestämda kriterier och mone-

tära indikatorer för att skatta framgång snarare än kontextuella definitioner av socialt värde (Arvidson et al. 2013). Tvekan uppstår också när utvärderingar bygger på vad Hall (2014) benämner vetenskaplig logik (evidenssökande) och byråkratisk logik (systematiskt kontrollerande) mer än på lärande logik.

Motstånd mot utvärderingar kommer ur en rädsla för att utvärderingspraktik som inte är anpassad efter den särskilda organisationskontext som CSO representerar får oönskade konsekvenser i form av förändrat beteende hos organisationen. Närheten till det offentliga kärnområden förväntas påverka CSO:s möjlighet att bevara självständighet och särart (Eikenberry & Kluver 2004; Johansson 2005). Institutionella normer, bland annat sådana som förmedlas via utvärderingspraktik, driver fram organisatorisk isomorfism, det vill säga konformitet, genom att påverka struktur av verksamhet och motivation hos medarbetare (DiMaggio & Powell 1983). I en studie av belgiska icke-vinstdrivna organisationer utforskas effekten av en kombination av resursberoende och centraliserade krav på utvärdering och granskning (Verbruggen, Christiaens & Milis 2011). Studien visar på en tvingande isomorfism, där organisationer mer eller mindre måste anpassa sig efter begäran om utvärderingar och granskning. I ett senare stadium kan det också anta formen av mimetisk isomorfism, det vill säga organisationer följer andras exempel för att minimera risker som kan uppstå om man avviker (ibid.). Ytterligare studier påvisar hur normativ isomorfism uppstår som resultat av professionalisering i samband med utveckling av utvärderingspraktik (Hwang & Powell 2009). Här består likriktningen i en subtil förändring av de värden som underbygger kunskap och praktik inom icke-profitbaserat välfärdsarbete: ideal baserade på brukarnära praktik byts ut mot fokus på att upprätthålla professionella normer.

Studier betonar de maktaspekter som präglar förhållandet mellan de granskade och granskarna, mellan de bidragsmottagande organisationerna och bidragsgivarna (Carman & Fredricks 2008; Hall & Millar 2010; Ógáin, Lumley & Pritchard 2012). Effekten för just CSO kan bli att när man inför utvärdering som utgår från kontroll av måluppfyllelse, prioriteras arbete som är fokuserat på att effektivisera servicearbete på bekostnad av organisationens påverkansarbete (röstbärfunktionen) (Marshall & Suarez 2013). En annan konsekvens kan vara att relationerna till intressenter som är knutna till finansiella resurser ges företräde framför dem som verksamheten är ämnad för (Christensen & Ebrahim 2006). Maktförhållandet och det institutionella trycket riskerar att leda till att CSO anammar utvärderingsmodeller som äventyrar det som ses som deras särart. Även om begreppet *särart* är en omtvistad benämning och inte enkelt låter sig sammanfattas, kan principen beskrivas som att ideella sektorns organisationer "genom sin art och verksamhet ofta antas vara och göra någonting annorlunda än andra aktörer i samhället" (Wijkström & Einarsson 2006, s. 86). Särarten kan komma ur en tro, ideologi eller ett perspektiv på sociala problem och

förhållandet individ och samhälle. Särart kan också uppstå genom speciella arbetsmetoder (ibid.). Ett konkret exempel på hur särart kan definieras och präglade en organisations verksamhet och relation till klienter kan sammanfattas i begreppet *lågtröskelverksamhet*. En låg tröskel kännetecknas av att alla välkomnas, inklusive de grupper som känner sig uteslutna från eller har svårt att engagera sig i offentlig välfärd (Kara & Arvidson 2014). Den låga tröskeln kommer sig av att organisationen är både praktiskt och kognitivt tillgänglig: den är geografiskt belägen på ett ställe som gör den enkel att nå, organisationen drivs delvis av tidigare brukare tillsammans med professionella och bjuder därmed in klienter som annars kan känna sig stigmatiserade och uteslutna (Billis & Glennerster 1998). Den låga tröskeln kan dock höjas i takt med ökad professionalisering (minskat antal volontärer, minskat antal brukare som också är verksamma i organisationen) och i takt med ett riktat fokus på att verksamheten ska generera resultat i form av klienter vars livssituation förändras till det bättre utifrån objektiva mätkriterier.

En organisatorisk förändring i form av likriktning kan dock inte tas för given. Organisationer inom det civila samhället handskas olika med krav på granskning och utvärdering. De kan avvisa eller anamma etablerad redovisnings- och utvärderingspraktik eller manipulera och förändra densamma (Powell, Gammal & Simard 2005). Arvidson och Lyon (2014) visar hur acceptans av krav på förändring kombineras med olika grader av motstånd och initiativ att anpassa utvärderingar efter egna värderingar och visioner. I en studie av implementeringen av kvalitetssystem i Storbritannien visar Cairns et al. (2005) hur vissa organisationer anpassade sig till förväntningarna från institutionella omgivningar, medan andra antog en proaktiv strategi och förhandlade om kvalitetssystem med intressenterna.

Analys för att förstå anpassning: organisationen och omgivningen

Många studier om hur CSO svarar på ökade krav på utvärdering och granskning utgår från nyinstitutionell teori (DiMaggio & Powell 1983), ofta kombinerat med resursberoendeteori (Pfeffer & Salancik 1978). Båda teorierna betraktar organisationer som öppna system där relationer till andra intressenter avgör hur vi förstår den enskilda organisationens agerande. Nyinstitutionell teori betonar hur den omgivande institutionella miljön ställer krav på organisationen att anpassa sig till fältets dominerande normer och strukturer. Organisationer som vill tillhöra ett visst verksamhetsfält riskerar sin legitimitet och därmed överlevnad om de avviker från dessa normer. Inom varje organisatoriskt fält pågår därför en ständig likriktning av verksamheter. Organisationer anpassar sig efter vedertagna spelregler för hur man bör agera, utan att nödvändigtvis beakta om ett förändrat beteende egentligen gynnar organisationens värderingar, visioner och mål.

Utgångspunkten för resursberoendeteorin är att organisationer är aktörer som strävar efter självständighet och rådrum inom gränserna för den miljö organisationen verkar i (Goodrick & Salancik 1996). Organisationen söker aktivt olika vägar för att realisera sina mål också i trängda situationer där autonomi ställs mot omvärldens krav. Ökat resursberoende antas ha en negativ verkan på organisationens möjligheter att odla och bevara sin identitet. Även karaktären på det institutionella trycket bör uppmärksammas. Ett svagt tryck uppstår exempelvis vid tillfällen när det saknas konformitet kring normer och det institutionella fältet kan beskrivas som fragmenterat (Pache & Santos 2010). Vid svagt tryck lämnas utrymme för organisationer att ignorera, eller förhandla, med kravställarna.

I syfte att förstå organisationers beteende i en dominerande institutionell miljö utgår vi här från begreppet *anpassning* som härrör ur båda dessa teoretiska traditioner. Studien lägger fokus på CSO:s agerande i en institutionell kontext där vi antar att relationer är präglade av närhet och resursberoende, och där vad vi benämner avancerad utvärderingspraktik kan tolkas som en anpassning. Med avancerad utvärdering avser vi utvärdering som kräver ett engagemang och åtagande som påverkar och ställer krav på verksamheten. Här ingår exempelvis före och efter-mätning, utvärdering med kontrollgrupp, lönsamhetsutvärdering. Vägleda av perspektiv som anammats i tidigare forskning, och med utgångspunkt i en kombination av nyinstitutionell och resursberoendeteori formulerar vi följande hypoteser som vi undersöker med hjälp av data från enkäten.

H1: Avancerad utvärderingspraktik är ett uttryck för anpassning som ett resultat av *beroende av bidrag från offentlig sektor*.

H2: Avancerad utvärderingspraktik är ett uttryck för anpassning som ett resultat av en tvingande relation mellan organisation och offentlig verksamhet, där relationen byggs på *kontrakt om utförande av tjänster*.

H3: Avancerad utvärderingspraktik är ett uttryck för anpassning som ett resultat av en tvingande relation till offentlig kärnverksamhet, där relationen *formas av för fältet gällande lagstiftning*.

Genom en fjärde hypotes lämnar vi utrymme för ett tydligare aktörskap från organisationens sida och undersöker i vilken mån man anser att organisationen bedriver avancerad utvärdering på eget initiativ.

H4: Organisationer som tar sig an avancerad utvärdering gör så *på eget initiativ*.

Inom både nyinstitutionell och resursberoendeteori betonas att *utomorganisatoriska* faktorer är avgörande för hur organisationens beteende formas. I hypoteserna ovan uttrycks att utomorganisatoriska faktorer är beroende av relationer med *externa intressenter* (H1 och H2) och av karaktären på det *institutionella fält* på vilket organisationen bedriver verksamhet (H3). Med hjälp av analyser som undersöker i vilken grad de här antagandena håller, kan vi ge en unik inblick i hur svenska CSO:s utvärderingspraktik är knuten till den miljö som de verkar i och de relationer de har med offentlig sektor.

Metod och data

Enkätstudien

Studien utgår från en enkätundersökning som genomfördes 2016–17 och riktade sig till CSO i Sverige som är verksamma inom det sociala området (Arvidson, Linde & Scaramuzzino 2018). Enkäten syftade till att kartlägga hur den gruppen CSO utvärderar sin verksamhet, och hur man upplever att egna motiv och omvärlden spelar roll för hur denna praktik utformas. Urvalet av organisationer baseras sig på i huvudsak två antaganden. För *det första* kräver utvärdering en viss grad av kapacitet (det är arbetsintensivt, kräver kunskap och resurser). Eftersom vi ville undersöka förekommande utvärderingspraxis bedömde vi det som en rimlig avgränsning att målgruppen skulle ha (minst en) anställd personal. Det urvalskriteriet baseras också på antagandet att organisationen bör ha en viss verksamhetsvolym för att det ska vara sannolikt att den ägnar sig åt utvärdering. För *det andra* är urvalet teoridrivet, där hypoteser uttrycker antagande om att reglering från och beroende av det offentliga leder till anpassning. Vi har därför fokuserat på organisationer som är verksamma inom det sociala området, vars aktiviteter tangerar eller inkluderar tjänster och service som ges via offentlig sektor. Urvalet är skapat ur Statistiska centralbyråns (SCB) företagsregister med företag, myndigheter och civilsamhällesorganisationer.

För att skraddarsy vårt urval har vi använt tre olika kriterier: juridisk form, SNI-koder och antal anställda. Tre juridiska former har valts ut eftersom de enbart inkluderar organisationer som är en del av det civila samhället: ideella föreningar, registrerade trossamfund och övriga stiftelser. Vi har på så vis uteslutit andra juridiska former som ekonomiska föreningar, familjestiftelser, m.m. För att specificera vårt urval inkluderade vi de organisationer vars verksamhet hade kategoriserats i SCB:s register som att de tillhörde fem kategorier (utifrån så kallade SNI-koder): hälso- och sjukvård, vård och omsorg med boende, öppna sociala insatser, verksamhet i religiösa organisationer och verksamhet i andra intresseorganisationer. Detta urval ger oss en population som vi bedömer stämmer överens med målgruppen civilsamhällesorganisationer ”verk-

samma inom det sociala området”.¹ Genom de här kategorierna inkluderar vi i studien både klassiska folkrörelseorganisationer, äldre välgörenhetsorganisationer och nyare service-inriktade aktörer inom välfärdsområdet (se Arvidson et al. 2018, som mer utförligt beskriver kategorierna och de typer av organisationer som inkluderas).

Det gav oss en population med 8 363 arbetsställen. Utvärderingspraktik förekommer ofta på verksamhetsnivå och inte enbart på organisationsnivå och därför har vi valt att skicka enkäten till organisationernas alla arbetsställen i stället för att skicka en enkät till organisationernas huvudadress.

När det kommer till kategorierna hälso- och sjukvård, vård och omsorg med boende och öppna sociala insatser, valde vi att göra en totalstudie av alla de förekommande 917 arbetsställena. Vad gäller kategorierna verksamhet i religiösa organisationer och i andra intresseorganisationer beställde vi ett slumpmässigt urval av 5 procent, vilket gav oss 374 arbetsställen. Följande tabell visar på urvalets operationalisering.

Tabell 1: Studiens urval

	SNI-koder	
	86 Hälso- och sjukvård	94.910 Verksamhet i religiösa organisationer
	87 Vård och omsorg med boende	94.990 Verksamhet i andra intresseorganisationer
	88 Öppna sociala insatser	
Typ av urval	Hela populationen	Slumpmässigt urval
Juridisk form		
Ideell förening	100 % (684)	5 % (224)
Registrerade trossamfund	100 % (27)	5 % (136)
Övriga stiftelser	100 % (206)	5 % (14)

Enkäten sändes ut till 1 291 arbetsställen. I 861 fall var arbetsstället i urvalet det enda registrerade arbetsstället för den organisationen. Det betyder att 33 procent av arbetsställena tillhörde en organisation med fler arbetsställen. Dessa organisationer med flera arbetsställen var dock enbart 71, det vill säga mindre än 10 procent av alla organisationer i urvalet. För dessa 71 organisationer finns det en risk för att vi kan ha missat mer övergripande utvärderingspraktiker som spände över alla arbetsställena. Vi ansåg dock det vara viktigare att försöka fånga utvärderingspraktiker som skedde på verksamhetsnivå, något vi annars förmodligen skulle ha missat genom att skicka formuläret enbart till huvudkontorets adress.

1 För en utförlig beskrivning av urvalet och enkätformuläret, se Arvidson, Linde och Scaramuzzino 2018.

Samtliga adressater i urvalet har fått inbjudan att delta via ett postalt utskick. I utskicket har en pappersenkät med svarskuvert ingått. Det har även funnits möjlighet att svara via en webbenkät. Telefonpåminnelser har gjorts där svar uteblivit.

Vi fick svar från 428 arbetsställen. Efter att vi sorterat bort dubletter hade vi svar från 416 arbetsställen, vilket motsvarar en svarsfrekvens på 32 procent. Eftersom vi genom vår undersökning avsåg att studera ett tvärsnitt av de socialt inriktade verksamheterna i det svenska civilsamhället ingick både riksorganisationer och regionalt och lokalt verksamma organisationer i populationen och urvalet. Bortsett från att vi fick en något lägre svarsfrekvens från arbetsställen i de två kategorierna med SNI-kod 94 (27 %, se Arvidson, Linde & Scaramuzzino 2018) kan vi inte se några övriga mönster i bortfallet. Det är dock rimligt att anta att enkäten i större utsträckning besvarats av verksamheter som har någon form av utvärderingspraktik eller ett intresse i utvärdering. Det borde dock inte påverka studiens tillförlitlighet eftersom den bara inkluderar organisationer som angett att de bedriver någon form av utvärdering (se nedan).

I den kommande analysen benämner vi aktörerna som svarat som "organisationer". Detta för att synliggöra att vi ser dem som enskilda enheter, även om vissa av dem i juridisk bemärkelse och i SCB:s databas definieras som olika "arbetsställen" inom en och samma organisation.

Operationalisering

Analysen bygger på ett urval av enkätens frågor. Den beroende variabeln mäter om organisationerna har erfarenhet av att genomföra utvärderingar med vad vi definierar som avancerade metoder. Det kan vara viktigt att poängtera att frågan bara ställdes till de organisationer som svarat positivt på en tidigare fråga om det genomfördes "någon slags utvärdering" enligt en bred definition av en sådan i hela eller delar av deras organisation/verksamhet.

Frågan som den beroende variabeln bygger på löd: *Arbetar ni, eller har ni arbetat, med någon av följande utvärderingsmetoder eller modeller? Följande alternativ kunde kryssas i: a) Före och efter-mätning (exempelvis frågeformulär/intervju vid avslutande av insats/kontakt), b) Utvärdering med kontrollgrupp, c) Processkartläggningar, d) Lönsamhetsutvärdering (någon form av cost-benefit-analys som Social Return on Investment)*". Vi definierar de här alternativen som avancerade utvärderingspraktiker eftersom de ställer krav på genomgripande strategier som berör organisationens resurser och aktiviteter över tid. Variabeln har kodats som binär där organisationerna som kryssat i minst en av metoderna har bedömts ha erfarenhet av avancerade utvärderingsmetoder medan organisationer som inte kryssat i någon av dem har bedömts sakna sådan erfarenhet.

En generell notering om resonemanget bakom oberoende variabler i H1 och H2 behövs. När vi operationaliserar de oberoende variablerna *resursberoende* samt *ting-*

ande relation utgår vi från ett antagande att det går att särskilja dessa variabler baserat på olika finansieringsformer. I frågan om resursberoende frågor vi efter hur organisationen upplever sitt beroende av bidrag. Här beskriver Wijkström, Larsson och Einarsson (2004) hur en princip för statlig bidragsgivning till idéburen sektor "utgår ifrån att de berörda organisationerna *är goda för någonting i sig själva* (existens) och därför mer eller mindre får stöd enbart för att de existerar" (s. 53, kursiv i original). Det skiljer sig grundligt från principer som appliceras vid köp av tjänster, där upphandling är baserad på idén om konkurrens bland aktörer på en marknad, och där kontraktsrelationen präglas av kontroll och utvärdering (Lundström 2004). I frågan om tvingande relation utgår vi från huruvida organisationen har kontrakt med offentlig institution om utförande av tjänster.

H1: Avancerad utvärderingspraktik är ett uttryck för anpassning som resultat av beroende av bidrag från offentlig sektor.

Den första hypotesen prövar vi genom att undersöka samband mellan beroende variabel och resursberoende baserat på organisationernas svar på följande fråga: *Hur betydelsefulla är följande finansieringskällor?* Bland de alternativ som organisationer kunde svara på har vi valt följande: a) *Kommunala bidrag*, b) *Statliga bidrag* och c) *Landstings- eller regionbidrag*. Alternativerna var *Mycket viktiga*, *Ganska viktiga* och *Inte alls viktiga*. Variabeln har kodats om till binär där de första två alternativen tolkas som ett positivt svar och det tredje som ett negativt svar. Vi operationaliserar här "resursberoende" med de svarande organisationernas bedömning av betydelsen av bidrag från stat, landsting och kommun.

H2: Avancerad utvärderingspraktik är ett uttryck för anpassning som resultat av en tvingande relation mellan organisation och offentlig verksamhet, där relationen byggs på kontrakt om utförande av tjänster.

I hypotesen läggs fokus på kontraktsbaserade relationer, som kan beskrivas som tvingande eftersom organisationen genom ett kontrakt förbinder sig att organisera sin verksamhet med hänsyn till utvärderingskrav av olika slag. Antagandet prövar vi genom att undersöka samband mellan beroende variabel och en relation byggd på avtal om att utföra tjänster. Enkätfrågan löd: *Om er organisation har avtal med kommun eller landsting eller annan offentlig organisation, för utförande av tjänster (aktiviteter, sängplatser eller liknande), vilken typ av avtal har ni?* Alternativerna som respondenterna kunde kryssa i var följande: a) *Entreprenad*, b) *Ramavtal*, c) *Återkommande försäljning av tjänster utan avtal*, d) *IOP (Idéburet Offentligt Partnerskap)* och e) *Projektavtal*. Variabeln har kodats som binär där organisationerna som kryssat i minst en av avtalsformerna har bedömts ingå i en sådan tvingande relation och där de som inte svarat på frågan bedömts inte ingå i en sådan relation.

H3: Avancerad utvärderingspraktik är ett uttryck för anpassning som resultat av en tvingande relation till offentlig kärnverksamhet, där relationen formas av för fältet gällande lagstiftning.

Den tredje hypotesen prövar vi genom att undersöka samband mellan beroende variabel och en tvingande relation mellan organisation och offentlig, lagstyrd kärnverksamhet utifrån svar på frågan *Vilket av följande påståenden stämmer in på er verksamhet?: a) Vi bedriver verksamhet enligt socialtjänstlagen, b) Vi bedriver verksamhet enligt lag om stöd och service till vissa funktionshindrade, c) Vi bedriver verksamhet enligt hälso- och sjukvårdslagen.* Variabeln har kodats som binär där organisationerna som kryssat i minst ett av alternativen har bedömts ha en sådan närhet till offentlig verksamhet och där de som inte svarat på frågan bedöms sakna en sådan närhet.

H4: Organisationer som tar sig an avancerad utvärdering gör så på eget initiativ.

Den fjärde hypotesen uttrycker ett påstående som står i motsats till de föregående. Motivet till det är att se om resultatet från de första tre hypoteserna, som bygger på att organisationerna anpassar sig som resultat av resursberoende, tvång genom kontraktbaserad relation och närhet till en konform institutionell miljö, sammanfaller med organisationernas egna upplevelser av deras engagemang i utvärdering av verksamheten. Hypotesen öppnar för organisationen att visa eget aktörskap, vilket är en viktig kompletterande komponent i det teoretiska ramverk vi lutar oss mot.

Vi provar den fjärde hypotesen genom att undersöka samband mellan beroende variabel och organisationernas motiv till att utvärdera utifrån svaren på följande fråga *Vad utgör det främsta skälet till att ni utvärderar i er verksamhet?* Följande alternativ kunde organisationerna ta ställning till: *a) Det sker på initiativ av organisationen själv, b) Vi måste uppfylla krav uttryckta i avtal/kontrakt med uppdragsgivare/finansiärer och c) Vi motiveras av att andra organisationer verksamma inom vårt område gör utvärderingar.* Variabeln har kodats om till binär där det första alternativet har tolkats som att det främsta skälet är det egna initiativet medan de andra två inte är det egna initiativet.

I följande del av artikeln presenterar vi bivariata analyser genom korstabeller där vi prövar våra hypoteser en efter en. I och med vårt stratifierade urval är analyserna vi presenterar viktade för att återspegla att vissa kategorier har haft 20 gånger färre chanser att hamna i vårt urval jämfört med de kategorier där vi har gjort en totalstudie. I slutet av artikeln testar vi alla fyra hypoteserna samtidigt med hjälp av binär logistisk regression.

Analys och resultat

Svaren visar på förekomsten av organisationer som har erfarenhet av avancerad utvärdering. 53 procent av de svarande organisationerna som utvärderar har använt eller använder minst en av de i frågan nämnda utvärderingsmodellerna (N. 350).

H1: Avancerad utvärderingspraktik är ett uttryck för anpassning som resultat av beroende av bidrag från offentlig sektor.

I följande tre tabeller testar vi hypotesen utifrån tre finansieringskällor: kommunala bidrag, landstings- eller regionala bidrag, statliga bidrag. Tabellerna visar andelen organisationer (i procent) som använder avancerade utvärderingsmetoder i relation till huruvida organisationerna bedömer finansieringskällorna som betydelsefulla. Tabellen visar också motsvarande siffror för de organisationer som inte använder avancerad utvärdering.

Tabell 2

	Kommunala bidrag		
Avancerad utvärderingspraktik	Ej betydelsefulla	Betydelsefulla	Total
Nej	48,5	51,3	49,7
Ja	51,5	48,7	50,3
Total	100,0	100,0	100,0

N. 309; Cramer' V sig. Ej signifikant

Tabell 3

	Landstings- eller regionbidrag		
Avancerad utvärderingspraktik	Ej betydelsefulla	Betydelsefulla	Total
Nej	55,2	35,5	51,5
Ja	44,8	64,5	48,5
Total	100,0	100,0	100,0

N. 289; Cramer' V 0,154**

Tabell 4

	Statliga bidrag		
Avancerad utvärderingspraktik	Ej betydelsefulla	Betydelsefulla	Total
Nej	52,2	49,3	51,0
Ja	47,8	50,7	49,0
Total	100,0	100,0	100,0

N. 298; Cramer' V sig. Ej signifikant

Resultaten visar inget samband mellan att använda avancerade metoder för utvärdering och att organisationerna är beroende av kommunala och statliga bidrag som finansieringskälla. Däremot visar det sig att organisationer som är beroende av landstings- och regionbidrag också har erfarenhet av att utvärdera med avancerade metoder. Mer specifikt, 65 procent av organisationerna som bedömer landstings- och regionbidrag som viktiga använder avancerade metoder för utvärdering. Motsvarande siffra för dem som inte bedömer dessa bidrag som viktiga är 45 procent.

Vi finner på så vis stöd för vår första hypotes om landstings- eller regionbidrag men inte kommunala och statliga bidrag.

H2: Avancerad utvärderingspraktik är ett uttryck för anpassning som resultat av en tvingande relation mellan organisation och offentlig verksamhet, där relationen bygger på avtal om utförande av tjänster.

Tabellen visar andelen organisationer (i procent) som använder sig av avancerade utvärderingsmetoder respektive inte gör det, i relation till huruvida organisationerna har avtal om att utföra tjänster med kommun, landsting eller annan offentlig organisation. Avtalen som avses är entreprenad, ramavtal, återkommande försäljning av tjänster utan avtal, IOP (Idéburet Offentligt Partnerskap) och projektavtal.

Tabell 5

	Avtal		Total
	Har inte avtal	Har avtal	
Avancerad utvärderingspraktik			
Nej	51,3	43,5	48,9
Ja	48,7	56,5	51,1
Total	100,0	100,0	100,0

N. 262; Cramer' V sig. Ej signifikant

Även om tabellen visar på en högre andel organisationer som använder avancerade metoder bland dem som har avtal jämfört med dem som inte har avtal, är inte skillnaderna statistiskt signifikanta. Analysen stödjer därför inte vår andra hypotes.

H3: Avancerad utvärderingspraktik är ett uttryck för anpassning som resultat av en tvingande relation till offentlig kärnverksamhet, där relationen formas av för fältet gällande lagstiftning.

Tabellen visar andelen organisationer (i procent) som använder avancerade utvärderingsmetoder respektive inte gör det, i relation till huruvida organisationerna bedriver verksamhet enligt lagstiftning. Lagstiftningarna som avses är socialtjänstlagen (SoL), lag om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) samt hälso- och sjukvårdslagen (HSL).

Tabell 6

	Verksamhet		Total
	Ej lagstiftning	Lagstiftning	
Avancerad utvärderingspraktik			
Nej	53,7	32,2	48,5
Ja	46,3	67,8	51,5
Total	100,0	100,0	100,0

N. 314; Cramer' V 0,184***

Det finns ett tydligt samband mellan att använda avancerade utvärderingspraktiker och att bedriva verksamhet enligt någon av de nämnda lagstiftningarna. Bland dem som bedriver verksamhet enligt någon av lagstiftningarna har cirka 68 procent erfarenhet av att använda avancerade utvärderingsmetoder medan motsvarande siffra för dem som inte bedriver verksamhet enligt dessa lagstiftningar är cirka 46 procent. Våra enkätresultat stödjer alltså vår tredje hypotes.

H4: Organisationer som tar sig an avancerad utvärdering gör så på eget initiativ.

Tabellen visar andelen organisationer (i procent) som använder avancerade utvärderingsmetoder respektive inte gör det, i relation till huruvida organisationerna anger det egna initiativet som främsta skäl att utvärdera.

Tabell 7

	Främsta skäl att utvärdera		Total
	Ej eget initiativ	Eget initiativ	
Avancerad utvärderingspraktik			
Nej	47,8	47,6	47,6
Ja	52,2	52,4	52,4
Total	100,0	100,0	100,0

N. 314; Cramer' V Ej signifikant

Tabellen visar minimala skillnader mellan organisationerna vars främsta skäl att utvärdera är det egna initiativet och de vars främsta skäl är andra. Vi finner på så vis inte stöd för vår fjärde hypotes.

Vilka faktorer spelar mest roll?

Följande tabell presenterar resultat av en binär logistisk regression där vi testat alla variabler och på så vis alla fyra hypoteserna på samma gång.

Tabell 8

	Använder avancerade metoder för att utvärdera	
	S.E.	Exp (B)
<i>Hypotes 1</i>		
Kommunala bidrag betydelsefulla	0,362	0,564
Landstings- och regionbidrag betydelsefulla	0,419	2,322*
Statliga bidrag betydelsefulla	0,378	1,564
<i>Hypotes 2</i>		
Har avtal med kommun, landsting eller annan offentlig organisation	0,362	1,690
<i>Hypotes 3</i>		
Bedriver verksamhet enligt lagstiftning	0,357	3,933***
<i>Hypotes 4</i>		
Eget initiativ främsta skälet att utvärdera	0,349	1,009
Constant	0,463	0,508
Observations	181	
Nagelkerke R square	0,197	

En genomgång av tabellen bekräftar i mångt och mycket resultaten från de bivariata analyserna. De organisationer som bedömer landstings- och regionbidrag som betydelsefulla är cirka 2,3 gånger mer sannolika att ha erfarenhet av avancerade utvärderingsmetoder, jämfört med dem som inte bedömer dessa bidrag som betydelsefulla. Organisationer som bedriver verksamhet enligt lagstiftning är cirka 4 gånger mer sannolika att ha denna erfarenhet jämfört med dem som inte bedriver verksamhet enligt lagstiftning. Regressionen visar på så vis stöd för vår första hypotes, om landstings- och regionbidrag, samt för vår tredje hypotes. Andra och fjärde hypoteserna stöds inte av regressionen (på samma sätt som vid de bivariata analyserna). Vår uppsättning av oberoende variabler förklarar 20 procent av variationen i den beroende variabeln, det vill säga att vissa organisationer har erfarenhet av avancerade metoder för utvärdering medan andra saknar detta.

Diskussion

I definitionen av hypotes 1 utgår vi från antagandet att statliga bidrag ges enligt principen att CSO får stöd för att de är goda för någonting i sig själva (Wijkström, Larsson & Einarsson. 2004). Följer vi principen borde vi inte förvänta oss några formella krav på utvärdering. Det teoretiska antagandet uttrycker dock att resursberoende *i sig* leder till anpassning, i detta fall anpassning till en miljö där utvärdering av mer avancerat slag är vanligt förekommande. Resultaten kan tolkas som att den svenska modellen för hur relationen mellan CSO och offentlig sektor, som bygger på samförstånd och utrymme för särart, har satt stark prägel på CSO så att de lämnas utrymme att bevara sin autonomi trots resursberoende. Vi ser dock en nyans i hur bidrag från olika nivåer (kommunal, regional, landstings och statlig) inom offentlig sektor tycks påverka organisationer. Det är svårt att förklara varför vi finner ett svagt samband mellan organisationer som praktiserar avancerad utvärdering och säger sig vara beroende av landstings- och regionbidrag, men inte av kommunala och regionala bidrag. Det kan handla om att de här myndigheterna handlägger vissa specifika bidrag som kräver en mer omfattande återrapportering. Bland de organisationstyper som tillmäter dessa bidrag högt värde och som har erfarenhet av att använda avancerade utvärderingsmetoder finner vi kvinnojouren och organisationer som ligger nära landstingsvårdens fält. Det kan vara så att just de här organisationerna som får landstings- och regionbidrag också har en relation till det offentliga som karaktäriseras av närhet till ett homogent fält, där krav på avancerade utvärderingspraktiker inte enbart kan härledas till lagstiftningen utan också kan relateras till själva bidraget.

Att hypotes nummer två, som utgår från att kontraktbaserad relation tvingar fram anpassning i form av avancerad utvärdering, inte får stöd är intressant. Resultatet kan tyda på att avtal inte följs upp genom kontroll av dokumentation och utvärdering, utan utvärderingspraktiken närmast är en särkopplad aktivitet för både granskare och granskad. Just detta, att uppföljning i kontraktrelationer saknas, påvisas i en fallstudie av en svensk CSO med kommunen som uppdragsgivare (Arvidson & Linde 2017).

Den tredje hypotesen, som bygger på att lagreglerade fält leder till anpassning, får stöd i analysen. Resultaten pekar alltså på att det inte är en tvingande relationsform (avtalsbaserad) utan snarare fältets karaktär, det vill säga inom ramen för en verksamhet präglad av konformitet, som kan kopplas till organisatorisk anpassning. Lagstiftning som SoL, LSS eller HSL ställer krav på verksamheten som avgör utvärderingspraktiken.

Den fjärde hypotesen utmanar teorier om att organisationer styrs av institutionell miljö och resursberoende genom att fokusera specifikt på hur organisationen ser på sitt eget aktörskap i frågan om avancerad utvärdering. Hypotesen utgår från att svenska CSO är relativt autonoma. Att notera här är först att av de svarande organi-

sationerna anger 53 procent att man är engagerad i avancerad utvärdering (n = 350). Vidare kräver engagemanget en medveten strategi som i viss mån påverkar organisationens struktur och verksamhet. Trots detta, det vill säga att en stor andel organisationer satsar på en utvärderingspraktik som kräver medveten strategi och som påverkar hur organisationen använder resurser, finner vi inte något stöd för hypotesen att utvärderingspraktiken kopplas till eget initiativ. Att det egna aktörskapet är svagt är anmärkningsvärt på så vis att det knappast stärker bilden av organisationer som autonoma.

Sammanfattningsvis pekar våra resultat på att det varken är avtalsformen eller det egna initiativet som leder till att CSO använder sig av avancerade utvärderingsmetoder. Denna praktik kan förstås främst som resultat av det tryck som organisationerna utsätts för när de bedriver verksamhet där lagstiftningen ökar kraven på kvalitetssäkring och återrapportering, men också i samband med viss bidragsgivning från lands-ting eller region. Då enbart 23 procent av alla organisationerna bedriver verksamhet enligt lagstiftning, lämnar analysen oss alltså med frågetecknen om vad som ligger bakom det faktum att en avsevärd andel organisationer i vårt urval (53 %) väljer att utvärdera sin verksamhet enligt relativt avancerade modeller. På senare tid har det tagits initiativ till att utveckla avancerade utvärderingsmetoder från nätverk inom idéburen sektor, som bland annat berör organisationer med 90-konton och de som finansierar sin verksamhet med gåvobidrag (se t.ex. www.givasverige.se). Ett inre institutionellt tryck kan med andra ord vara del av förklaringen till att organisationer väljer avancerad utvärdering, då som ett uttryck för att följa trender inom den egna sektorn snarare än som uttryck för externt institutionellt tryck.

Avslutning

Syftet med studien har varit att undersöka om och under vilka omständigheter relationer med offentlig sektor påverkar CSO i sättet de utvärderar sin verksamhet. Ett övergripande antagande har varit att den institutionella miljön, det vill säga den offentliga sektorn, är styrande för CSO:s utvärderingspraktiker. Samtidigt har den empiriska undersökningen drivits av ett intresse att lämna utrymme för att ifrågasätta teorier som framställer relationen styrande–styrd som enkelspårig. I analysen har vi utgått från ett antal hypoteser som bygger på en teoretisk modell som gör det möjligt att förstå relationen utifrån tre perspektiv: som präglad av resursberoende, av kontraktstvång och av övergripande lagbaserad struktur. De antaganden studien utgått från gör gällande att resursberoende och olika tvingande strukturer kan leda till anpassning. Trots att vi objektivt sett kan mena att det råder både resursberoende och tvång genom avtalsbaserad relation, visar alltså undersökningen att detta inte indikerar organisatorisk anpassning. Den tvingande anpassningen verkar mer kopp-

lad till det fält som verksamheten bedrivs i än till själva (bidrag-/avtals-)relationen med myndigheter.

Omfattande förändringar inom det svenska välfärdssystemet, som inbegriper ökad styrning enligt new public management-logik, och en ökning av relationer präglade av marknadifiering genom upphandling av sociala tjänster, tycks inte nämnvärt inverka på CSO:s styrning, i form av kontroll av den egna verksamheten genom utvärdering. Detta öppnar för ytterligare frågor: Vad är det som förblir dolt i den uppsättning hypoteser vi arbetat efter? Hypoteserna granskar relationer utifrån ett instrumentellt perspektiv, det vill säga att de präglas av ett utbyte av resurser och tjänster. Men, relationerna präglas med stor sannolikhet också av en historik, som i den svenska kontexten ofta beskrivs som präglad av samförstånd, och där statliga aktörer avstått från direkt styrning till förmån för att CSO ska få stort handlingsutrymme att bedriva verksamhet utifrån egen kunskap och brukares intressen. Begreppet *närhet* kan med andra ord förslagsvis undersökas ur två perspektiv: dels ett med hänvisning till eventuell tvingande lagstiftning som ställer höga krav på kvalitetssäkring av verksamheten från statens sida, dels ett med hänvisning till en tradition av nära relationer som lämnar utrymme för autonomi trots olikheter och kanske även oenighet. Kan detta tolkas som något som är karaktäristiskt för en svensk samförståndskultur som främjar grader av självständighet, även när organisationer inom det civila samhället antar uppdrag som utförare?

Avslutningsvis vill vi lyfta några kommentarer. Här har vi nu haft fokus på avancerade utvärderingsmetoder. När vi tidigare undersökt bredare definierade utvärderingspraktiker har vi sett större inslag av att de svarande organisationerna själva tagit initiativ till att utvärdera (Arvidson, Linde & Scaramuzzino 2018, s. 28 f.) Det pekar på att frågan om styrning och autonomi av CSO i samband med utvärdering av verksamheten får olika svar beroende på vilken typ av verksamhet som avses, avancerade metoder eller all form av uppföljning. De slutsatser vi kan dra baserade på den här artikeln handlar specifikt om en koppling mellan institutionell miljö och CSO. Några slutsatser om huruvida en förändring mot mer avancerad utvärderingspraktik också innebär att organisatorisk autonomi och särart äventyras kan vi däremot inte dra. Det är viktigt att betona att det inte går att smälta samman ett agerande med ett antagande om dess effekt. I viss mån har vi försökt fånga organisationers egna aktörskap i frågan med ett antagande att sker utvärdering på eget initiativ är sannolikheten att man använder en väl anpassad utvärderingsmodell stor, samt att strategier kring hur utvärderingen genomförs beaktar att viktiga principbärande strukturer i verksamheten inte ska påverkas. Återigen lutar sig frågandet på antaganden: Vad kan vi egentligen veta om vad som ligger till grund för det egna initiativet? Det kan rymma såväl acceptans och anpassning till som en upproriskhet mot en tvingande institutionell miljö.

Resultaten leder oss inte bara till att ställa frågor i förhållande till den här specifika studien. Den omfattande internationella forskningen kring just dessa frågor, och där hypoteser liknande våra får stöd, bör bjuda in till ytterligare granskning av hur relationer offentligt–ideellt förstås utifrån historiskt perspektiv och där just begreppet närhet tillåts en definition som rymmer både instrumentella och inneboende värden.

Referenser

- Amnå, E. (2008) *Jourhavande medborgare. Samhällsengagemang i en folkrörelsestat*. Lund: Studentlitteratur.
- Arvidson, M. (2009) *Impact and evaluation in the UK third sector. Reviewing literature and exploring ideas. Third Sector Research Centre Working Paper 27*. Southampton/Birmingham, UK.
- Arvidson, M., Johansson, H., Johansson, S. & Nordfeldt, M. (2018) Local civil society regimes. Liberal, corporatist and social democratic civil society regimes in Swedish metropolitan cities. *Voluntary Sector Review*, 9(1).
- Arvidson, M. & Linde, S. (2017) Redovisning och ansvar. Det ålagda och det självpåtagna. I: S. Linde & R. Scaramuzzino (red.) *Socialt arbete i civilsamhället. Aktörer, former och funktioner*. Lund: Studentlitteratur.
- Arvidson, M., Linde, S. & Scaramuzzino, R. (2018) *Rapport om resultaten från enkät inom projektet "Granskningsrådets krav och civilsamhällets (re)aktioner", 2016–2017*. Research Reports in Social Work. Lund: Socialhögskolan.
- Arvidson, M. & Lyon, F. (2014) Social impact measurement and non-profit organisation. Compliance, resistance and promotion. *Voluntas: International Journal of Voluntary & Nonprofit Organizations*, 25(4): 869–886.
- Arvidson, M., Lyon, F., McKay, S. & Moro, D. (2013) Valuing the social? The nature and controversies of measuring social return on investment (SROI). *Voluntary Sector Review*, 4(1): 3–18.
- Bejerot, E. & Hasselbladh, H. (red.) (2002) *Kvalitet utan gränser. En kritisk belysning av kvalitetsstyrning*. Lund: Academia Adacta.
- Bergmark, A. & Lundström, T. (2006) Mot en evidensbaserad praktik? Om färdriktningen i socialt arbete. *Socialvetenskaplig tidskrift* 13(2): 99–113.
- Billis, D. & Glennerster, H. (1998) Human services and the voluntary sector. Towards a theory of comparative advantage. *International Journal of Social Policy*, 21(1): 79–98.
- Blomqvist, P. & Rothstein, B. (2000). *Välfärdsstatens nya ansikte. Demokrati och marknadsreformer inom den offentliga sektorn*. Stockholm: Agora.
- Cairns, B., Harris, M., Hutchison, R. & Tricker, M. (2005) Improving performance? The adoption and implementation of quality systems in U.K. nonprofits. *Nonprofit Management & Leadership*, 16(2): 135–51.
- Carman, J. G. & Fredericks, K. A. (red.) (2008) Nonprofits and evaluation. *New Directions for evaluation*, (119).
- Christensen, R. A. & Ebrahim, A. (2006) How does accountability affect mission? The case of a nonprofit serving immigrants and refugees. *Nonprofit Management and Leadership*, 17(2): 195–209.
- Danielson, A., Zetterberg, P. & Amnå, E. (2009) *Bidrag till vad? En kunskapsöversikt över effekter och metoder rörande statliga bidrag till ideella organisationer*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

- DiMaggio, P. J. & Powell, W. W. (1983) The iron cage revisited. Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields. *American Sociological Review*, 48(2): 147–160.
- Ebrahim, A. (2003) Making sense of accountability. Conceptual perspectives for Northern and Southern nonprofits. *Nonprofit Management and Leadership*, 14(2): 191–212.
- Eikenberry, A. M. & Kluver, J. D. (2004) The marketization of the nonprofit sector. Civil society at risk? *Public Administration Review*, 64(2): 132–140.
- Forssell, A. & Ivarsson Westerberg, A. (2014) *Administrationssamhället*. Lund: Studentlitteratur.
- Gavelin, K. (2018) *The terms of involvement. A study of attempts to reform civil society's role in public decision making in Sweden*. Diss. Stockholm: Stockholms universitet.
- Goodrick E. & Salancik, G. R. (1996) Organizational discretion in responding to institutional practices. Hospitals and cesarean births. *Administrative Science Quarterly*, 41(1): 1–28.
- Hall, K. & Millar, R. (2010) *Unlocking innovation in health and social care? An evaluation of the Social Enterprise Investment Fund (SEIF)*, 1–19.
- Hall, M. (2014) Evaluation logics in the third sector. *Voluntas*. doi:10.1007/s11266-012-9339-0.
- Hall, P. (2012) *Managementbyråkrati. Organisationspolitisk makt i svensk offentlig förvaltning*. (1 uppl.). Malmö: Liber.
- Hartman, L. (red.) (2011) *Konkurrensens konsekvenser. Vad händer med svensk välfärd?* Stockholm: SNS.
- Helmersson, S. (2017) Från röst till byråkrati. Utmanade kärnvärden inom svenska kvinnojourer. I: S. Linde & R. Scaramuzzino (red.) *Socialt arbete i civilsamhället. Aktörer, former och funktioner*. Lund: Studentlitteratur.
- Hvenmark, J. (2013) Business as usual? On managerialization and the adoption of the balanced scorecard in a democratically governed civil society organization. *Administrative Theory & Praxis*, 35(2): 223–247.
- Hwang, H. & Powell, W. W. (2009) The rationalization of charity. The influences of professionalism in the nonprofit sector. *Administrative Science Quarterly*, 54(2): 268–298.
- Johansson, H., Arvidson, M. & Johansson, S. (2015) Welfare mix as a contested terrain. Political positions on government–non-profit relations at national and local levels in a social democratic welfare state. *Voluntas*, 26(5): 1601–1619.
- Johansson, H., Kassman, A. & Scaramuzzino, R. (2011) *Staten och det civila samhällets organisationer i ett föränderligt välfärdssamhälle. Perspektiv på en överenskommelse*. Utgiven av Överenskommelsen.
- Johansson, S. (2001) *Självständiga rörelser eller kommunala underleverantörer? Ideella organisationers roll i välfärdssystemet*. Göteborg: Cefos, Göteborgs universitet.
- Johansson, S. (2005) *Ideella mål med offentliga medel. Förändrade förutsättningar för ideell välfärd*. Stockholm: Sober.
- Kara, H. & Arvidson, M. (2014) To what extent can evaluation frameworks help NGO address health inequalities caused by social exclusion? *Perspectives in Public Health*. <https://doi.org/10.1177/1757913914536155>.
- Linde, S. (2010) *Församlingen i granskningsamhället*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Lindgren, L. (2014) *Nya utvärderingsmonstret. Om kvalitetsmätning i den offentliga sektorn*. (2 uppl.). Lund: Studentlitteratur.
- Lindgren, L., Ottosson, M. & Salas, O. (2012) *Öppna jämförelser. Ett styrmedel i tiden eller "Hur kunde det bli så här?"* Göteborg: FoU i Väst.
- Lundström, T. (2004) *Teorier om frivilligt socialt arbete. En diskussion om forskningsläge och organisationernas framtid*. Stockholm: Sköndalsinstitutet.

- Lyndes, K., Fitchett, G., Thomason, C.L., Berlinger, N. & Jacobs M. R. (2008) Chaplains and quality improvement. Can we make our case by improving our care? *Journal of Health Care Chaplaincy*, 15(2): 65–79.
- Marshall, J. H. & Suarez, D. (2013) The flow of management practices. An analysis of NGO monitoring and evaluation dynamics. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*. (On-line publication no vol./no ascribed.)
- Meeuwisse, A. & Sunesson, S. (1998) Frivilliga organisationer, socialt arbete och expertis. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 5(2–3): 172–193.
- Narbutaitė Aflaki, I., Eriksson, H. & Schneider, T. (2017) *Utmaningar och framgångsfaktorer för att initiera, genomföra och anpassa ett idéburet-offentligt partnerskap* [Elektronisk resurs]. *Ett kunskapsunderlag från följeforskning av IOP ensamkommande i Göteborg 2016–2017*. Göteborg: Chalmers tekniska högskola. [<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kau:diva-64479>].
- Nicholls, A. (2009) "We do good things, don't we?" "Blended value accounting" in social entrepreneurship. *Accounting, Organizations and Society*, 34(6–7): 755–769.
- Ógáin, E. N., Lumley, T. & Pritchard, D. (2012) *Impact measurement among charities and social enterprises*. London: New Philanthropy Capital.
- Pache, A. & Santos, F. (2010) When worlds collide. The internal dynamics of organizational responses. *Academy of Management Review*, 35(3): 455–476.
- Paton, R. (2003) *Managing and measuring social enterprises*. London: Sage Publications.
- Paton, R., Foot, J. & Payne, G. (2000) What happens when nonprofits use quality models for self-assessment? *Nonprofit Management and Leadership*, 11(1) :21–34.
- Pfeffer, J. & Salancik, G. R. (1978) *The external control of organizations. A resource dependence perspective*. New York: Harper & Row.
- Powell, W., Gammal, D. L. & Simard, C. (2005) Close encounters. The circulation and reception of managerial practices in the San Francisco Bay area nonprofit community. I: B. Czarniawska & G. Sevón (red.) *Global ideas*. Malmö: Liber & Copenhagen Business School Press.
- Power, M. (1997) *The audit society. Rituals of verification*. Oxford: Oxford University Press.
- Prop. 2009/10:55. *En politik för det civila samhället*. Stockholm: Regeringen.
- Sallnäs, M. & Wiklund, S. (red.) (2018) *Socialtjänstemarknaden. Om marknadsorientering och konkurrensutsättning av individ- och familjeomsorgen*. Stockholm: Liber.
- Sivesind, K. H. (2013) Ideella välfärdstjänster? En lösning på den nordiska modellens framtida utmaningar? I: L. Trägårdh, P. Selle, L. Skov Henriksen & H. Hallin (red.) *Civilsamhället klämt mellan stat och kapital*. Stockholm: SNS förlag.
- Sjöstrand, E. (2018) *Shared understandings transformed. A field-level analysis of changing state-civil society relations*. Diss. Stockholm: Handelshögskolan.
- SOSFS 2011:9. *Ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Townley, B. (2002) The role of competing rationalities in institutional change. *Academy of Management Journal*, 45(1): 163–179.
- Turco, C. (2012) Difficult decoupling. Employee resistance to the commercialization of personal setting. *American Journal of Sociology*, 118(2): 380–419.
- Vedung, E. (2010) Four waves of evaluation diffusion. *Evaluation*, 16(3): 263–277.
- Verbruggen, S., Christiaens, J. & Milis, K. (2011) Can resource dependence and coercive isomorphism explain nonprofit organizations' compliance with reporting standards? *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 40(1): 5–32.
- Wijkström, F. (2012) *Civilsamhället i samhällskontraktet. En antologi om vad som står på spel*. Stockholm: European Civil Society Press.

Wijkström, F. & Einarsson, T. (2006) *Från nationalstat till näringsliv? Det civila samhällets organisationsliv i förändring*. Stockholm: EFI, Handelshögskolan.

Wijkström, F., Larsson, O. & Einarsson, S. (2004) *Staten och det civila samhället* (vol. 123). Stockholm: Socialstyrelsen samt Handelshögskolan.

Äldreguiden. www.sos.se/aldreguiden

Överenskommelse mellan regeringen, idéburna organisationer inom det sociala området och Sveriges Kommuner och Landsting. Bilaga 1 till protokoll, 2008-10-23, Regeringen, Integrations- och jämställdhetsdepartementet.